

Visszapillantó

Szemünket és figyelmünket ezúttal Bocsor Istvánra (1807–1885), a történész-filozófus iskolaszervezőre; Jedlik Ányosra (1800–1895), az ismert természettudósra; valamint Fülep Lajosra (1885–1970), a művészettörténészre vetjük: a róluk szóló kötetek a 'Tudós tanárok – tanár tudósok' című sorozat tagjaiként láttak napvilágot.

A három személyiség a világ megismerésének három alapbeállítódását képviseli: Jedlik elsősorban a tudományos, Fülep a művészi viszonyulást, Bocsor pedig a humángondolkodót. Hármójuk élettevékenységének ideje átölel két évszázadot, a 19. és a 20. század nemzetet és személyiséget érlelő korszakát. Valamennyiük közös tulajdonsága, hogy nagy szellemi utazók, akik személyiségükkel hitelesítették tevékenységüket, a szó erejével hatottak, s felismerték az „összhangzó” nevelés fontosságát, lényüket pedig világszeretet járta át. Ezzel a minősítő felsorolással össze is foglaltuk a nagy és hatékony tanáregyeniségek alaptulajdonságait, illetve tevékenységük közös lényegét.

A tanulmánykötetek, mint korábban, most is egyenetlen teljesítményt mutatnak. Zavaróan hat, hogy a könyvek nélkülöznek bizonyos tartalmi és tipográfiai következetességet, egyöntetűséget. Nem sikerült a válogatott szövegek helyesírásában és magyarázó értelmezésében a mai kor követelményeit szem előtt tartani. Az eredeti szövegek korhű írással történő bemásolása, az értelemzavaró elütések, bosszantó gépelési hibák (különösen a nevekénél), a makacsul visszatérő helyesírási hibák, a vesszők elmaradása vagy éppen felesleges használata, a számok elütése, a mai olvasó számára alig értelmezhető kifejezések magyarázat nélkül hagyása nehezíti vagy éppen akadályozza a szövegértést, ami a sorozat szolgálattevő célja ellen hat. A latin idézetek magyar fordítását is nehéz nélkülözni. A gondos, értelmes olvasást segítené a név- és tárgymutató.

Mit mutat a fenti jeles egyéniségek életpályája?

Korban, eleven kisugárzásban Fülep Lajos áll a legközelebb hozzánk. Már csak azért is, mert életpályáját olyan felismerés vezérli és szervezi, mely ma is vezérelvként fogalmazódik meg:

„A művészetre való oktatásnak kérdését túlzás nélkül lehet a magyar kultúra létkérdésének nevezni.” Félreértés ne essék, nem holmi szakmai bódulat mondatta Füleppel ezt a mondatot, s nem valami elfogult önérdék diktálta, hanem az a felismerés, hogy a szellem napvilágának ragyogása létkérdés. A szellemé, az egyénivé tett felismerésé! Tanárként még hozzáteszi, ennek megvalósítása nagyon nehéz, pedig a szemlélet átadásának, illetve átadhatóságának problémája nem kikerülhető. Belső meggyőződésű tanáremberként járja körül újra és újra a kérdést, hogyan lehet az éltető szellemet kiszabadítani az írásból és a képből, hogyan lehet a művészetet életközélbe hozni, s hogy mi a műértés lényege?

A kíséző tanulmányt író és a szövegeket válogató *Vajda Kornél* azon kevesek közé tartozik, akik az életmű többszálú problematikájának felfejtésére vállalkoznak. Így vált köteté elevenné és életszerűvé, s ezáltal méltóvá – szüntelenül problématerképeket felvázoló – mestere emlékéhez.

A külső elismertséget sem nélkülöző Füleptől mint kritikustól tanulhatnak legtöbbet az utódok. Jóllehet a kritikák csupán rámutatások, utalások, a problémák feltérképezései. Hiányoznak a teljesség igényével megírt, kifejtett, összegező tanulmányok, de eligazításnak, „helyzetbehozásnak” ez sem kevés. A kritikai észrevételek mögött felsejlik a filozofikus gondolkodás igénye. Fülepet a művészet lényegével összefüggésben az örök és az idő kérdése foglalkoztatta. Az 1911-ben megjelent *Szemlem* című filozófiai lapjában valószínű, filozófia és esztétikai kérdések felvetését és körüljárását ígéri. Célja a problémalá-

tás, a problémák felvetése, az apóriák boncolgatása. Mindez az igény kiegészül nála az átadás, a filozófiai gondolkodás tanításának szükségességével. A műelemzésben, a művészettörténet-írásban is ezt hangsúlyozza, amivel ezen a téren is új szemléletet képviselt. Valóban sajnálhatjuk, hogy tervezett önálló művészetfilozófiája nem készült el. A töredékek halmaza, a töredék mint műfaj nem csupán Fülep életművének jellegzetessége. A magyar gondolkodásnak, a magyar tanári létnek is állandó, szinte szükségszerű velejárója.

A gondolkodó ember és a cselekvő tanár harmonikus összhangját bizonyítja, hogy Fülep pedagógiájának is a kérdésfelvetés, egy probléma körbejárása adta a lényegét. Ehhez szívesen felszolgált saját apóriáit is. Igényelte és el is várta a kérdések belemártását a mindennapi élet áramába. Tette mindezt körültekintő tapintattal. Az ilyen típusú pedagógia viszont nem a szaktudományra figyel és nem az úgynevezett tudományos módszerrel dolgozik, hanem tematikus megközelítéssel, inkább reflexiókra számít, mint megoldásokra. A felvetett problémák boncolgatását igényli, nem pedig azok külső nézőpontú vizsgálatát. Az előadásai a fentiek következtében csak címükben feleltek meg a hivatalos tanmenetnek. Tanítványait is önálló nézetekért, önálló felismerésért dicsérte és ismerte el. Nem kész, kieröltetett válaszokat várt, hanem a problémáknak való nekifejlesztést, a témában felfedhető apóriák felfedését. Akkor örült leginkább, amikor tanítványai fejlődése nem kifelé, hanem befelé, az elmélyülés irányába mutatott. Ugyanakkor látta a tanítás szélső határait is. Tudta, hogy az anyagról, a színről lehet igazságokat tanítani, de az általuk képviselt igazságot nem lehet tanítani. Tisztában volt azal, hogy lehet tanítani a lélek titkairól, de nem lehet a szüntelenül változó lélekről lezárt ismereteket közölni. Ahogy olvassuk *Tihanyi Lajos*ról írt kritikáját, felsejlik előttünk Fülep „önarcképe” is. Tihanyihoz hasonlóan ő is olyan, akinek a fejlődése a belső viaskodásból és nem a kívülről kapott újszerűség majmolásából áll. A képek elemzése kapcsán a műértés szabályait is meghatározza: a képen észlelt valamennyi jel kölcsönhatása a lényeg, valamint annak megértése, hogy a tárgyak miként keresik egymást s helyüket az alkotáson.

Az életmű belülről láttatása alapján *Vajda Kornél* tanulmányának a legnagyobb hozadékát abban látom, hogy az önmagát Don Quijoténak érzékelő Fülepet átültette a magyar kultúra Pegazusára.

„Engem soha semmi kitüntetés nem ért. Egyedüli jutalmam tanítványaimnak folyamatos jó emlékezete és szeretete, melyet dicsekvés nélkül említek s tapasztalhatok most is, akármerre megyek.” – mondja Bocsor István történész-filozófus, iskolaszervező a tanári pályája béréről. Személyében képzeljünk el egy több nyelven beszélő, zenéhez értő, a zenét művelő érzékeny, nagy szorgalmú tanárt, aki a Pápai Református Kollégium felvirágoztatásának szentelte életét. Fiatalon meg is gyűlik baja merészen újszerű pedagógiai elképzelései miatt. Bocsor fáradhatatlan a Kollégium ügyében. Ha tankönyvre van szükség, akkor azt pótolja nagy alázattal, kifogástalan szakszerűséggel. A tankönyvírás mintapéldáját láthatjuk latin nyelvkönyvében, amely irodalmi szemelvényeket, nyelvtant

Jedlik figyelemmel kísérte a külföldi folyóiratokat. Tanári hatékonysága érdekében eszközöket épített, rendszeresen kísérletezett. A fizikai jelenség bemutatására nagy gondot fordított. Ezek alapján jutottak el tanítványai a fogalmak kialakításához. Ez után következett a jelenségekben szereplő fizikai mennyiségek közötti kapcsolat tudatosítása, majd utoljára a mérés. (Ösztönszerűen tette mindezt, ahogy Fülep is a saját területén arra törekedett, hogy még mielőtt bármi következtetésre jutna a műértő, a műalkotáson látható elemek kölcsönviszonyát kell felismernie.)

és szótárt is tartalmaz. A célszerűség és a használhatóság kiegészült nála széles látókörrel, korszerűséggel.

Neveléstudományi munkájában is a korszerű ismeretekre alapoz, de tisztában van azal, hogy az embert a sors, a természet s az emberek közösen nevelik. Roppant tág horizonton, Európán túlra is tekintve követi nyomon, miként változtak a nevelés eszméi, maguk után vonva a nevelési módszerek átalakulását.

Bocsor István történészként is a haladó eszmék képviselője. Élvezetes, meggyőző előadóként őrzi az utókor emlékezetét. Írásbeli és élőszóban elhangzott megnyilatkozásait logikus elrendezés, világos szerkezet jellemzi. Történeti gondolkodásában *Hegel* történetfilozófiai elvei érvényesülnek. A szellem és a lélek szabadságát olyannyira komolyan vette, hogy protestáns létére a protestánsok vallási türelmetlenségét is elutasította. Történelmi írásaiban, előadásaiban a világtörténelem eseményeit rávetítette a magyar helyzetre. Analógiákat találva jelölte ki a szükséges fejlődés irányát. Zsarnokgyűlölete, szabadságvágya az egyetemes történelem példáiból táplálkozott. Olyan szempontok követését jelöli ki a történelmi események elemzésében, amelyek újak és merészek a 1830-as években. Ez különösen a francia forradalom – Bocsor szóhasználata szerint a francia zendülés – értelmezésében szembetűnő. Kérdéseit a jog és a szabadság dimenziójába helyezi. Kritikai szemléletét jól tükrözi, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat örömteli üdvözlése és óhajtása mellett éles kritikai hangon szól a rabszolgaság rendszeréről. A tényszerűség a személyes állásfoglalással ebben az írásában is együtt érvényesül. A reformkorral kapcsolatos gondolataiban a magyar nyelv joga, a jobbágyság felszabadítása a leghangsúlyosabb. Az 1848–49-es szabadságharc ideje alatt, majd a kiegyezést követően roppant teherként kerül vállaira a Kollégium értékeinek őrzése s elért eredményeinek védelme.

A fent elmondottakat jól tükrözi Bocsor legnagyobb történelmi munkája, amely 'Magyarország története, különös tekintettel a jogfejlődésre' címmel jelent meg négy kötetben. Ez a munka főtanodai és magánhasználatra készült 1861-ben. Ha a mai olvasó Bocsor megközelítésével, gondolkodásmódjával nem ért is egyet, a válogatott szemelvények jól fogják szemléltetni az oknyomozó, elemző módszer alkalmazását a történelmi eseményekkel és dokumentumokkal kapcsolatban. *Fehér Katalin* a magyar nemzetállam szempontjából különösen fontos események reflexióit választotta ki Bocsor kötetéből.

Bocsor István napjaink pedagógusának szóló üzenetét pedig az oktatásügy örökzöld dallamaiként hallgathatjuk:

- Aki nevelni akar, annak ismernie kell a szüntelenül változó embert.
- Az iskolának nem az a feladata, hogy halomba hordja az ismereteket.
- A magoltatás káros az elmére, és akadályozza az öntevékenységet.
- Nagy kár következik a felszínességből.
- A növendékek korához alkalmazkodni kell.

Jedlik Ányos népszerűségét nem csupán találmányai és a róla elnevezett iskolák biztosítják, hanem életpályájának egésze. Jedlik ötvenhárom évi tanítás után a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként zárja pályafutását.

Tanári tevékenységében a módszertani kultúrát nagyon fontosnak tartotta, mint ahogy az érdeklődő nyitottságot is. Ennek megfelelően Jedlik figyelemmel kísérte a külföldi folyóiratokat. Tanári hatékonysága érdekében eszközöket épített, rendszeresen kísérletezett. A fizikai jelenség bemutatására nagy gondot fordított. Ezek alapján jutottak el tanítványai a fogalmak kialakításához. Ez után következett a jelenségekben szereplő fizikai mennyiségek közötti kapcsolat tudatosítása, majd utoljára a mérés. (Ösztönszerűen tette mindezt, ahogy Fülep is a saját területén arra törekedett, hogy még mielőtt bármi következtetésre jutna a műértő, a műalkotáson látható elemek kölcsönviszonyát kell felismernie.)

A belső készítésre működő Jedlik roppant erőfeszítését mutatja, hogy 292 általa elvégzett kísérletet jegyzett le. Ezekre építette tanítását. 1850-ben megjelent, 'Természettan elemei' című tankönyvének újszerűsége éppen a bemutatott kísérleteken ala-

puló fizikatanítás volt. „Jedlik tankönyvét a kémiai és alkalmazott matematikai rész, műszótár, valamint számtanpéldák, táblázatok és a legfrissebb irodalomra történő pontos hivatkozások tették teljessé”. Ezt az igényességet napjainkban is követendőnek tarthatjuk.

Az elhivatottságból dolgozó szolgálattevők nyomorúságát ő sem kerülhette el. Alkotóerejét lekötötte, idejét elvette a sok kísérletezés, de ezek nélkül nem tudott tanítani. Pénzt viszont nem kapott, így az eszközökre és a tankönyvére a sajátját költötte vagy előlegezte. Ez az elhivatottság, áldozatkészség már önmagában is velős nevelési program, de ezen túlmenően kötelességtudatot, szorgalmat, munkát, tisztelettudó viselkedést várt el tanítványaitól. Azt igényelte tőlük, amit ő is adott nekik. Jedlik értette a személyre szóló feladatok pedagógiai, emberi hasznát. A tehetségeseket külön törődéssel serkentette. Gondolatai, cselekedetei mindvégig a tudomány szolgálatában álltak. Amikor a tudomány fontosságáról értekezik, kitér mindegyik tudományág szerepére, és érveket sorakoztat fel nélkülözhetetlenségük mellett. Véggkövetkeztetésként pedig kijelenti: minden ország anyagi jólléte a tudomány művelésének színvonalával áll összefüggésben. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a tudományok hatékonysága csak a művészetek művelésével és az erkölcsiség védelme mellett lehetséges.

Kovács László bemutató tanulmányának legizgalmasabb fejezete a vállalkozó Jedlik vonásait festi fel a jól ismert, megszokott portréra. A szódaüzem, az optikai rácok, valamint az elemek gyártása az életmű sikerét mutatják. A sikerek, a hatékonyság ellenére az utókor meglepve észleli, hogy Jedliket mennyire nem érdekelték a földi elismerések. Való igaz, Jedlik illetéknéppen a középkori kőfaragókra emlékeztet, akik ott is szépre faragták a templomok köveit, ahol azt a templomi fényviszonyok nem engedték látni, mivel ők elsősorban nem a földi megrendelőnek dolgoztak, hanem a mindent látó Istennek, az igazi megrendelőnek.

Mayer Erzsébet

A pszicholingvisztika állásáról

A Cambridge University Press Annual Review of Applied Linguistics nyelvészeti sorozatának eddig kiadott kötetei is mind alapvető alkalmazott-nyelvészeti témákat jártak körül, de a mostani, a pszicholingvisztikáról szóló, úgy érzem, minden eddiginél jobban sikerült, és széles olvasóközönségre számíthat.

Elsősorban nyelvszakos egyetemistáknak, nyelvtanároknak és nyelvpedagógiával foglalkozó szakembereknek ajánlom a könyvet, de hasznos a kötet pszichológiai és nyelvészeti kérdések iránt érdeklődő nem nyelvszakosok számára is. Az egyes fejezetek legelőnyösebb jellemzője, hogy a kiválasztott részterületeken a ma kurrens és meghatározó álláspontokat kritikusan elemzik, ezzel az érdeklődő számára lehetővé teszik a lényeges kérdések megértését, míg az említett források visszakereshetőek, további tájékozódásra adnak lehetőséget. A könyv annotált bibliográfiát is tartalmaz minden egyes fejezet után. Ugyanakkor szinte kizárólag az angolul megjelent irodalmat szintetizálják a szerzők, bár elvétve német, japán vagy holland cím is előfordul a források között.

A könyv öt nagyobb részre tagolódik: a bevezetőt négy tematikus egységbe rendezve követi összesen tizennégy tanulmány. Az előszót *Wilga Rivers* írta, aki napjainkban ritkán publikál, bár a pszicholingvisztika egyik úttörő kutatójaként és kiváló népszerűsítő-